

בת יפתח בפרשת בחוקותי¹

"כָּל חָרֵם אֲשֶׁר יָחָרֵם מִן הָאָדָם לֹא יִפְדֶּה מוֹת יוֹמֵת" (ויקרא כז כט)²

רש"י על הפסוק

כל חרם אשר יחרם מן האדם וגו' - היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי, לא אמר כלום.

מות יומת - הרי הולך למות, לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך.³

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנזיקין פרשה י

"אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו" ... וכן מצינו שאין נותנין פדיון למומתין בידי אדם בכל מקום. חייבי מיתות בית דין אין להן פדיון, שנאמר: "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת".⁴ אבל כאן, "ונתן פדיון נפשו". רבי ישמעאל אומר: בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם. שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים, שנאמר: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם", ואומר: "איש כסף נפשות ערכו" (מלכים ב יב ה), ואומר: "כופר נפש איש עשרו" (משלי יג ח).⁵

רמב"ן ויקרא פרק כז פסוק כט

המחרים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר "אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם" (במדבר כא ב) ... שכל מלך בישראל או סנהדרין גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטים, אם יחרימו על עיר להלחם עליה, וכן אם יחרימו על דבר, העובר עליו חייב מיתה, והוא חיובן של אנשי יבש גלעד, ושל יהונתן שאמר לו אביו: "כה יעשה א-להים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן" (שמואל א יד מד), ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן המקום הזה.⁶

ויקרא רבה סוף פרשה לז - סוף מדרש ויקרא רבה

¹ בעקבות נטייתנו להביא מדברי הנביאים ולקשרם לפרשת השבוע, באמצעות הפטרת השבת או כל קשר אחר, נדון הפעם בפרשת יפתח, יותר מדויק פרשת בתו של יפתח, שופטים פרק יא. והגם שסיפור זה נקרא בהפטרות פרשת חוקת (בפרט לשיטת התימנים שקוראים את פרק יא במלואו), יש לה קשר מעניין לפרשת השבוע שלנו, אשר יובהר בהמשך הדברים.

² ובפסוק הקודם: "אֵךְ כָּל חָרֵם אֲשֶׁר יָחָרֵם אִישׁ לֹא יִפְדֶּה מוֹת יוֹמֵת וְיָגָל כָּל חָרֵם קָדֵשׁ קָדָשִׁים הוּא לֵה".

³ רש"י מסכם כאן את הגמרא במסכת כתובות לז ע"ב (ואת המקבילה במסכת ערכין ו ע"ב). חז"ל לומדים מהפסוק שלנו שתי הלכות. האחת, שאדם שיצא דינו למיתה אין לו "ערך" - אי אפשר לנדור ולומר "ערכו עלי". והשניה, שאדם שיצא דינו למיתה אין לו פדיון - אי אפשר להמיר את עונשו בממון. לשתי ההלכות הנלמדות מפסוק זה, יש, אליבא דרש"י, בסיס רעיוני משותף: אדם שהתחייב מיתה אין לו ערך. מבחינת התורה והחברה האנושית הוא כבר לא קיים, אפילו שטרם הומת פיסיית. ומה נעשה עם הפסוק הקודם? הפסוק הקודם, אומר רש"י, מדבר במי שמקדיש עבדו או אמתו הכנענים לבית המקדש. ראה דבריו שם.

⁴ הגמרא בכתובות לז ע"ב הנ"ל לומדת דין זה מהפסוק בספר במדבר לה לא, בו נאמר במפורש: "ולא תקחו כופר לנפש רוצח - דאמר רחמנא: לא תשקול ממונא מיניה ותפטריה מקטלא" (וגם לא להקל בעונשו ולתת לו גלות במקום מיתה: "לא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו למה לי? דאמר רחמנא: לא תשקול ממונא מיניה ותפטריה מן גלות"). אך המכילתא מעדיף את הפסוק שלנו למרות שלומדים ממנו גם הלכות אחרות. כך או כך, הכסף לא יענה הכל (שלא כקהלת י יט).

⁵ ר' ישמעאל דן בפסוק בפרשת משפטים בענין כופר נפש למי ששורו הרג אדם (מקרה א), מעמת אותו מול הפסוק "שלנו" ממנו לומדים שמי שחויב במיתה ע"י בית דין אינו יכול לפדות עצמו בממון (מקרה ב) ומסכם את דבריו בדרשה אגדית הדנה במצוות מחצית השקל ובתרומה לבדק הבית שהם "כופר נפש" כלפי שמים (מקרה ג). ההבדל בין מקרה ב ו-ג הוא ברור. זה "בדיני אדם" וזה "בדיני שמים". מקרה א, לעומת זאת, הוא מיוחד משום שהוא "בדיני אדם" (אדם נהרג ע"י רכושו של) אדם אחר, בדומה למקרה ב, אבל נותנים לו אפשרות של פדיון נפש דוגמת מקרה ג. וזה נושא נכבד שיש לדון בו בפעם אחרת. וגם מקרה ג, שלכאורה כולו בין האדם למקום, אינו כל כך פשוט. ראה במדבר רבה יב ג: "ג' דברים שמע משה מן הקב"ה והרתיע לאחוריו כיון שאמר לו ונתנו איש כופר נפשו אמר משה מי יוכל ליתן כופר נפשו (איוב ב) עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו ועדיין אינו מגיע שנאמר (תהלים מט) אח לא פדה יפדה איש לא יתן לא-להים כפרו ויקר פדיון נפשם". ראה דברינו [כופר נפש](#) בפרשת שקלים.

⁶ לפי שיטת הרמב"ן הפסוק שלנו מדבר בכוח המיוחד שניתן לסמכות המרכזית בחיי העם, מלך וסנהדרין, במצבים מיוחדים, והוא: החרמה, עד כדי גזר דין מוות, של כל מי שמשמטט ומוציא עצמו מן הכלל בשעת חירום, כגון אנשי יבש גלעד שלא באו למלחמת פילגש בגבעה (שופטים כא), וכמובן החרמת האויב עצמו שיש להילחם בו ללא פשרות. הרמב"ן מדגיש שפירוש זה איננו עומד בסתירה לפירוש חז"ל שהבאנו לעיל ושאפשר ללמוד מהפסוק, כמו מפסוקים רבים אחרים בתורה, מספר הלכות שונות. וכך הוא מסכם את שיטתו יחד עם שיטת חז"ל: "ולדעת רבותינו ז"ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים ... דין המעריך מחויבי מיתה, ודין מי שמחרימים אותו בעת הכיבוש כמו שאמרנו, והעובר על החרם של בית דין הגדול או של מלך ישראל כעניין מעשה שאול". וכך גם מסכם בעל ספר החינוך, אשר מסכים עם שיטת הרמב"ן, במצווה שזו (מצווה שנה במהדורת שעוועל) לדון בדני חרמים: "ואף על פי שיש בכתוב מדרשות רבים, שבעים פנים לתורה, וכולם נכוחים למבין".

ארבעה פתחו בנדרים. שלשה שאלו שלא כהוגן והשיבם הקב"ה כהוגן ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו המקום שלא כהוגן. ואלו הם: אליעזר עבד אברהם ושאלו ויפתח וכלב.⁷ ... יפתח שאל שלא כהוגן, שנאמר: "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי".⁸ אמר הקב"ה: אילו יצא גמל או חמור או כלב, היית מעלהו עולה לפני? והשיבו הקב"ה שלא כהוגן וזימן לו את בתו.⁹

ולא היה יכול להתיר את נדרו ולילך אצל פנחס? אלא אמר יפתח: אני מלך ואלך אצל פנחס? ופנחס אמר: אני כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה? בין זה לזה נספתה אותה עלובה. המשל אומר: בין המיילדת לילדת הלך בן הדוויה.¹⁰ ושניהם נתחייבו בדמיה. פנחס נסתלקה ממנו רוח הקודש ... יפתח נישול אבר אבר ונקבר ...¹¹ ר' יוחנן וריש לקיש. ר' יוחנן אמר: דמים היה חייב ליתן וליקרב על גבי המזבח. ר' שמעון בן לקיש אמר: דמים לא היה חייב, ששנינו: אמר על דבר שראוי ליקרב על גבי המזבח, יקרב ע"ג המזבח. דבר שאינו ראוי ליקרב על גבי המזבח, לא יקרב ע"ג מזבח. ולא עוד, אלא אפילו קדושת דמים אין לו.¹²

המשך הרמב"ן לעיל

וזה היה טעותו של יפתח בבתו, כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים או העובר על חרמו חייב מיתה, כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר. ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכלותם או על העובר גזירתם ותקנתם, אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' חס וחלילה. ולכך אמר בבראשית רבה (ס ג) שאפילו הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמה.¹³ ואל תהיה נפתה בהבלי רבי אברהם (אבן עזרא) האומר כי פירוש והעליתיהו עולה ... שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה' בתפלה והודות לא-להים ... ועשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה בתו צרורה. ואלה דברי רוח ... אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו "ונתתיו לה" (שמואל

⁷ ראה במדרש שם בקטע שהשמטנו שלשלושה מהם, אליעזר וכלב ושאלו, זימן הקב"ה כהוגן. אבל המדרש מבקר גם אותם. ראה מקבילה זהה בבראשית רבה פרשת חיי שרה (ס ג). אבל במקבילה בגמרא תענית ד ע"א יש רק שלושה וחסר שם כלב. וראה גם בראשית רבה בפרשת ויצא בנדר של יעקב: "ארבעה הם שנדרו: שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו". ושם נמנים: יעקב, יפתח, חנה ובני ישראל.

⁸ האם במקרא עצמו (ללא המדרש) יש משחק מלים, "ביתי" - "בתי"?

⁹ המדרש לבטח בא לבקר כאן את יפתח על שנדר שלא כהוגן ובפיזותו מעד בלשונו, אבל בכך הוא אולי מרמז גם לפיתרון. אילו באמת היה יוצא גמל, כלב או חמור, מה היינו עושים? היינו מעלים תמורתו, פודים וכו', אז למה לא יחול אותו פיתרון גם על בת יפתח?

¹⁰ אם יותר לנו ל"שפץ" קמעה, היינו מציעים את הביטוי: בין המיילדת לילדת הלך הילד.

¹¹ מכאן נראה שהביקורת על יפתח כמנהיג ופנחס כבעל הסמכות הרוחנית, היא מאוזנת, אולי אפילו מחמירה עם יפתח יתר על פנחס, על פי העונש שקיבל. אך ראה ילקוט שמעוני שופטים רמז סח, הדין במעשה פלגש בגבעה, אך מתייחס לאירועים אחרים שבספר שופטים: "יפתח נדר והפסיד בתו, ישראל נדרו ונשתכרו שנאמר וידר ישראל נדר, חנה נדרה ונשתכרה שנאמר ותדור נדר ותאמר: יפתח הגלעדי נדר דבר שלא כהוגן, להעלות בתו על גבי המזבח, נתקבצו אליו אנשי אפרים לעשות עמו מריבה גדולה, היה לפנחס שיאמר להם להתיר את נדרו, לא באתם אלא לעשות מריבה באתם, אלא הוא לא מיחה בבני אפרים והוא לא התיר את נדרו ליפתח, יושב על כסא שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אחר ששם זה נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מבני עמון ומואב ובאו לעשות עמו מריבה מיד עמד והרג מהם שנים וארבעים אלף, שנאמר אמר נא שבולת ואמר סבולת זה לשון ע"ז כאדם שאומר לחברו שא בל, ומי הרג אותם? פנחס, שהיה ספק בידו למחות ולא מיחה, ולהתיר לו נדרו ליפתח ולא התיר". ומשם הוא ממשיך לאחריהם של זקני בית דין בעניין פלגש בגבעה ולכלל כל ישראל ערבים זה בזה: "מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה. אם תאמר אותם שנים ושבעים אלף שנהרגו בגבעת בנימין מפני מה נהרגו? היה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמהם שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם ויחזרו בכל עיריותיהם של ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לעגלון, יום אחד לחברון, יום אחד לבית אל, יום אחד לירושלים, וילמדו אותם דרך ארץ בשנה, בשתיים, בשלש, בארבע, בחמש, עד שיתישבו ישראל בארצם ... הם לא עשו כן אלא כיון שנכנסו ישראל לארצם, כל אחד ואחד רץ לכרמו ולזיתו ואומר שלום עלי נפשי שלא להרבות הטורח". ראה דברינו ויהיה בימי שפוט השופטים במגילת רות.

¹² נראה שהם פירשו את הפסוק "כל חרם אשר יחרם מהאדם לא יפדה" כפשוטו, שמי שנודר או מחריס אדם - אותו אדם ימות. וזה הקשר של בת יפתח, לפרשת בחוקותי. ולפי איך שאנחנו מבינים את הפסוק, בשיטת חז"ל והרמב"ן, הם טעו טעות קשה וטרגית. לפי ר' יוחנן יש כאן רק חוב כספי להקדש וצריך היה להביא קרבן בתמורה ולפי ריש לקיש אפילו זה לא. ובכל מקרה, יכלו להתיר את הנדר. אגב, ה"שנינו" אליו מתכוון ר' ריש לקיש הוא כנראה במסכת תמורה פרק ה משנה ו: "אם אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום. הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה". ור' יוחנן סבור שהנדר של יפתח הוא כאילו אמר: מי שיצא מדלתי בתי הרי הוא לעולה.

¹³ אם כבר יש בעיה, ממשיך הרמב"ן שם ואומר, הרי זה המקרה של יונתן ושאלו כאשר שאלו משביע את העם לא לאכול עד תום המלחמה ויונתן טועם מיערת הדבש (שמואל א פרק יד). כי זה באמת מקרה של חרם תוך כדי מלחמה. וגם שם פתרו את הבעיה: "ויפדו העם את יהונתן ולא מת, כי כלפי מה שאמרה בו תורה לא יפדה מות יומת, אמר שם ויפדו העם את יונתן ולא מת, כי בעבור שארע נס על ידו ידעו כי בשוגג עשה". במקרה של בת יפתח, אין שום בעיה והם פשוט טעו.

א א יא) והיה משרת בבית ה', לא פָּרוּשׁ. וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים, כאשר אין בידו להעלותם עולה.¹⁴

מדרש תנחומא (בובר) פרשת בחוקותי סוף סימן ז'¹⁵

"איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה" (ויקרא כז א) – זהו שהכתוב אומר: "פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם" (משלי יא ל) – זה התורה, שמתוך שהוא בן תורה הוא לומד היאך לוקח נפשות ... וכן אתה מוצא ביפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו. אימתי? בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר, שנאמר: "וידר יפתח נדר לה', והיה היוצא אשר יצא מדלתי בתי". באותה שעה כעס עליו הקב"ה, אמר הקב"ה: אילו יצא מביתו כלב או חזיר או גמל יקריב לפני? זימן לו הקב"ה בתו, שנאמר: "והנה בתו יוצאת לקראתו" ... והלוא פנחס היה שם? והוא אמר "לא אוכל לשוב"¹⁶ אלא פנחס אמר: אני כהן גדול בן כהן גדול, אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ? ויפתח אמר: אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט? מבין שניהם אבדה ההוא עלובה, ושניהם נתחייבו בדמיה ...¹⁷

אמרה לו בתו: אבי, שמא כתיב בתורה שיקריבו נפשות בניהם על גבי המזבח? והלוא כתיב: "אדם כי יקריב מכס קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן" – "מן הבהמה" ולא מן בני אדם. אמר לה: בתי, נדרתי "והיה היוצא וגו'". אמרה לו: יעקב אבינו שנדר "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך" ונתן לו הקב"ה שנים עשר שבטים, שמא הקריב אחד מהם? ולא עוד, הלוא חנה כשהיא נודרת ואומרת "ונתתיו לה' כל ימי חייו" (שמואל א א יא), שמא הקריבה את בנה להקב"ה? כל הדברים האלה אמרה לו, ולא שמע אליה.¹⁸ אמרה לו: הניחני ואלך אצל בית דין, שמא אחד מהם ימצא פתח לדברך. שנאמר: "הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים". אמר ר' לוי בן ברכיה: וכי יש אדם יורד על ההרים? והרי עולים על ההרים, אלא מהו וירדתי על ההרים, אלו סנהדרין, שנאמר שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו ב).¹⁹ הלכה אצלם ולא מצאו פתח להתיר את נדרו.

¹⁴ רמב"ן לא מוכן לקבל שום פירוש חוץ מזה שיפתח פשוט טעה. לא העלאת עולה לא חרם ולא נזירות או פרישות. רמז ברור לדתות שונות בתקופתו של יפתח ואולי גם בתקופתו וסביבתו של הרמב"ן. ראה שם עוד דבריו החריפים: "ואם הדבר כן, היתה בתו הבוכה על בתוליה ורעיותיה עמה כזונות לקלס אתנן, וח"ו שיהיה חוק בישראל לתנות לבת יפתח ארבעת ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל והיתה עובדת את ה' בטהרה". "למרות" התקפה קשה זו של הרמב"ן על אבן עזרא, כדאי לציין שבשיטה זו הלכו פרשנים נוספים: רד"ק, רלב"ג ועוד. ולא ברור מה מבין הרמב"ן באשר לסופה של בת יפתח. מה קרה לה? מה פירושו: "ויעש לה את נדרו אשר נדר".

¹⁵ אנחנו נעים הלך ושוב בין המדרש לפרשני המקרא (הרמב"ן!). מדרש זה חוזר לויקרא רבה לעיל, אבל בדגשים משלו, כפי שנראה. "וְאִנְכִי פְצִיטִי פִּי אֶל ה' וְלֹא אוֹכַל לְשׁוֹב" אומר יפתח. לא אוכל לחזור בי מדברי. אנחנו שואלים מדיני התרת נדרים, אך באמת, זהו חידוש גדול שחידשו חז"ל ואין הדברים פשוטים כלל וכלל. ראה דברינו [התרת נדרים בהלכה ובאגדה](#) בפרשת מטות.

¹⁷ עד כאן, בדומה לויקרא רבה לעיל, להוציא שהתנחומא דורש את הפסוק: "איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה". המשך הדברים הוא שינוי כיוון מהותי של הסיפור עפ"י התנחומא, שהוא מדרש מאוחר יותר, לעומת ויקרא רבה שהוא קדום יותר. בשניהם, אגב, המדרש חותם את פרשנותם לספר ויקרא, ספר הקרבנות. ראה למשל הסיים של התנחומא: "אמר הקב"ה לישראל: אם אתם מביאים לפני ערכים שלכם, אני מעלה עליכם כאילו הקרבנתם נפשותיכם לפני".

¹⁸ אזכור חנה הוא קצת תמוה שהרי בת יפתח קדמה לה ונראה שזו פליטת קולמוס של הדרשן. אזכור יעקב גם הוא תמוה, לפחות עפ"י המדרש (בראשית רבה ע), שהרי יעקב נדר והפסיד (את רחל). אירוע אחר שהיא איננה מזכירה, מסיבות לכאורה מובנות, הוא העקידה. המדרש מביא אותו בהמשך ואנו רוצים להתעכב עליו כבר כאן, בשל קשר מעניין נוסף לפרשת השבוע, לתחילתה של הפרשה. ראה ויקרא רבה לה ג שדורש את הפסוק "אם בחוקותי תלכו" ואומר שבניגוד למלכי בשר ודם (רומי) אשר נוהגים לפי הכלל "בת יפתח בפרשת בחוקותי" (המלך אינו כפוף לחוק), הקב"ה כפוף לחוקים שהוא גוזר ומחוקק. ראה בראשית רבה נה ג: "ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם" – רבי אבון פתח: "באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה" (קהלת ח ד). אמר ר' אבון: [משל] לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו: לא תטה משפט והוא מטה משפט, לא תכיר פנים והוא מכיר פנים, לא תקח שוחד, והוא לוקח שוחד. אמר לו תלמידו: רבי, אתה אומר לי: לא תלוה בריבית ואת מלוה בריבית? לך מותר ולי אסור? ... כתוב: לא תנסו את ה' אלהיכם – והאלהים נסה את אברהם". וכבר הארכנו לדון ברעיון זה בדברינו [פרא בסיליוס נומוס](#) [אגרופוס](#) בפרשת וירא. אלא שהדרשן שלנו אינו יכול לשים בפייה של בת יפתח דברים אלה ולהוסיף לסדרת טיעוניה גם את העקידה. אין לו (לה) אלא פשוטם של פסוקים. בד"כ, מדרש אחד לא נבנה ע"ג מדרש אחר. כל אחד דורש ישירות את הכתובים. בת יפתח – לא יכולה, אבל אנחנו, שמכירים את ויקרא רבה ובראשית רבה הנ"ל – יכולים. גם העקידה היא מקור שאפשר להסתמך עליו כנגד הקרבנת בני אדם בכלל, ילדים בפרט.

¹⁹ "הרים" הם גם אבות האומה שצופים בנו כל העת (Mount Rushmore?). ראה שמות רבה טו כו: "האבות מתפללין עליהן ועושיין שלום בין ישראל למקום שנאמר (תהלים עב) ישאו הרים שלום לעם, ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה'". ראה דברינו בפרשה זו בשנת תש"ס על זכות אבות ושם הבאנו את המדרש בוויקרא רבה לו ו: "אם ראתי זכות אבות שמטה זכות אמהות שנתמוטטה לך והטפל בחסדים הה"ד (ישעיהו נד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה, הרים אלו אבות והגבעות אלו אמהות ואח"כ וחסדי מאתך לא ימושו". זכות אבות שמטה. ההרים, המנהיגים, הכיזבו – מטו ומשו. כל מה שהיה צריך, זה קצת חסד ושכל ישר של תורה כדי לחלץ את בת יפתח מהמצב אליו נקלעה בשל הנדר הלא-חכם של אביה.

ועליו אמר הכתוב "גבר רש ועושק דלים מטר סוחף ואין לחם" (משלי כג ג). גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה, גרופות של שקמה היה,²⁰ "עושק דלים" - שהיה עושק את הדלים, בשעה שהיו אומרים: "אמר נא שבולת ויאמר שבולת" (שופטים יב ו) והיה שוחטו. לפיכך: "מטר סוחף ואין לחם" - שהיה לו מי שיתיר את נדרו, אלא "ואין לחם" - שהעלים הקב"ה מהן את ההלכה שלא ימצאו פתח להתיר את נדרו.²¹

כיון שלא מצאו פתח להתיר את נדרו, עלה ושחטה לפני הקב"ה.²² ורוח הקודש צווחת: נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני? "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (ירמיה יט ה). "אשר לא צויתי" - לאברהם שישחוט את בנו, אלא אמרתי לו "אל תשלח ידך אל הנער" ... "ולא דברתי" - ליפתח להקריב לי את בתו. "ולא עלתה על לבי" - שיפול מלך מואב ביד מלך ישראל ויקריב לי בנו בכורו, שנאמר: "ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה" (מלכים ב ג כז).²³ מי גרם ליפתח לאבד את בתו? על שלא קרא בתורה. שאילו קרא בתורה לא איבד את בתו, שכתוב: "איש כי יפליא נדר וגו', ואם נקבה היא" (ויקרא כז ד). הרי, "פרי צדיק עץ חיים".²⁴

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

²⁰ בתואר "גרופית של שקמה" מכונה גם שאול משום שהיה מנהיג חלש: "אמר ריש לקיש: שאול גרופית של שקמה היה" (ירושלמי מסכת עבודה זרה פרק ב דף מ עמוד ג).

²¹ קטע זה של המדרש מזכיר לנו את הצד המכוער של מלחמת יפתח בבני עמון, שהסתיימה במלחמת אחים נוראה, בין שבטי ישראל במזרח הירדן ובין שבטי ישראל במערב הירדן, בין מנשה ואפרים, בה נהרגו ארבעים ושניים אלף איש (שופטים יב א-ו). הדרשן רואה באירוע זה, הגם שהוא מסופר לאחר הסיפור עם בת יפתח שמסתיים בפרק יא, המשך לאסונו וסכלותו של יפתח וגם הסבר מדוע אף אחד מחכמי הדור ("הסנהדרין" - "ההרים" בפיסקה הקודמת) לא מצא פתח להתיר את נדרו. מי שלא ידעו להציל בת דוויה אחת, סופם שנהרגו ארבעים ושניים אלף איש בעטים. ועדיין יש לשאול, במה חטאה הבת?

²² וכן הוא בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן במדרש בו הקב"ה מראה למשה את מה שעתיד לקרות בארץ אליה הוא מנוע מלהיכנס: "ונתן הקב"ה כוח בעינו של משה וראה כל גבולות ארץ ישראל ... וראה בניינו הראשון ובניינו האחרון ... הראה לו יפתח מקריב בתו לעולה". ראה מדרש זה שם במלואו! משה עומד על ראש ההר ורואה לא רק את בת יפתח מוקרבת לעולה, אלא גם את ההרים, חכמי הדור, שלא יכולים להציל נערה אחת מישראל! ראה הערה 18 לעיל על האבות הם ההרים. עכ"פ משני מקורות אלה עולה שאכן הקריבו את בת יפתח ממש! ועל כך כבר העיר הרד"ק: "ודברי רז"ל, אם קבלה היא בידם, עלינו לקבלה". ראה הערה 13 לעיל.

²³ הנה כי כן, הגענו בסוף לעקידה. אם לא בדבריה של בת יפתח, לפחות בדברי הסיכום של הדרשן. ראה מקבילה לדרשה זו במסכת תענית דף ד ע"א, שם הנוסח קצת שונה: "אשר לא צויתי - זה בנו של מישע מלך מואב, ולא דברתי - זה יפתח, ולא עלתה על לבי - זה יצחק בן אברהם". שים לב להתחלפות מישע ועקידת יצחק ב"אשר לא צויתי". האם נכון לומר שהקב"ה לא צוה את אברהם לעקוד את בנו? הפסוק בירמיהו "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" וכך גם פרשת מישע מלך מואב שמקריב את בנו ובעקבות זה "ויהי קצף גדול על ישראל" (סנהדרין לט ע"ב) נדרש במקומות רבים והוא נושא נכבד שיש לדון בו בפעם אחרת.

²⁴ לכל היותר, היה יפתח צריך לתת את דמיה של ביתו כדין הנודר ואומר "ערכה עלי" וכשיטת ר' יוחנן בויקרא רבה לעיל. כך סוגר הדרשן את מעגל דרשתו וחוזר לפסוק במשלי יא ל בו פתח: "פְּרִי צְדִיק עֵץ חַיִּים וְלֶקַח נַפְשׁוֹת חָכָם" - יותר לחלקו השני מאשר לראשון - "שמתוך שהוא בן תורה הוא לומד היאך לוקח נפשות". כשיטת ר' יוחנן כאמור שניתן היה לפדות בדמים, בשיטה שיכלו פשוט להתיר את נדרו, או אפילו כשיטת ריש לקיש שאין כאן נדר ולא כלום.